

BARTOLOMEO DELLA FONTE.

(*Bartholomaeus Fontius.*)

Magyarországi összeköttetéseinél fogva kiváló figyelmet érdemel Bartholomaeus Fontius, ki a Mátyás alapította könyvtár gyarapításában közreműködött. Ugoletti Taddé könyvtárnok meghitt embere volt. Alapos philológiai képzettsége tevő őt alkalmassá arra, hogy az olasz földön kéziratokat kutasson, másolhasson. Életviszonyai úgy alakultak, hogy Magyarországra is átjött és itt legalább egy évig a könyvtár egyik őre is volt. Már kora ifjúságában Garázda Péterrel, Janus Pannoniussal benső baráti viszonyba lépett és vágyva vágyott Magyarországra is jönni, hogy Mátyásnak európai hírű udvarához csatlakozzék, de a Vitéz-féle összeküvés kudarcza egy időre meghiusította e tervet, sőt a nagy király ellen elkeserítette; de később Ugoletti Taddé rábeszélése folytán mégis csak visszatért rég táplált ábrándjához, hogy a magyar renaissance-fejedelem szolgálatába lépjen.

1488-ban Mátyás előtt megjelent, fényes beszédet tart, melyet nem sikerült megtalálnom. A következő évben már ismét hazájába tért vissza.

Nem csekély örömmel fogadtam *C. Marchesi*, olasz tudósnek új könyvét Bartolomeo della Fonteról.¹ Biztam szerzőben, mert Sabbadini tanítványa, kinek módszerét a Guarinusról írott szép művében volt alkalmam megismerni. Hű tanítványa, ki művét is mesterének ajánlja, követi e módszert. Az olasz könyvtárak gazdag kéziratanyagát, főként a Biblioteca Magliabecchiana becses darabjait fölhasználva két részben méltatja Fontius egyéniségét. Az első részben részletes életrajzot ad, a másodikban irodalmi működését ismerteti és pedig kezdve *Excerptáin*, melyek Fontius tanulmányaira vetnek világot és bepillantást engednek a XV. század második felében a firenzei egyetem tanrendszerébe, kiter, jeszkedik Fontius irodalmi működésének minden ágára. Marches-művének e második fele ez alkalommal csak annyiban érdekeli

¹ *C. Marchesi*, Bartolomeo della Fonte (Bartholomaeus Fontius). Contributo alla Storia degli Studi Classici in Firenze nella seconda metà del quattrocento. Catania. 1900. 201. l.

a mennyiben tájékoztatást nyújt azon philologiai módszer iránt, melynek szellemében kezelte a könyvtárak számára a kéziratokat. Fontius a *Cennini* követője volt, kitől ered a Nemzeti Múzeum Curtius-kodexe, mint a rubrummal írt subscriptio is tanuskodik: liber XII. et ultimus explicit. Scripsi Florentiae Petrus Cenninius Anno Dm. 1467. VI. idus Aprilis. E helyen egy pár vonásban rajzolom csak Fontius életét; azon mozzanatokra terjeszkedem ki bővebben, melyek magyarországi összeköttetéseire vonatkoznak. Egybeállítom azokat az adatokat, melyek gazdagítják e dicsőséges korszak ismeretét.

I.

Fontius egy még a XIV. században Firenzében letelepedett és a XV. század elején már tekintélyes családból származott. Született 1445-ben. Ez adatot kétségtelenné teszi saját magának ajánló levele, melyet a levelezését tartalmazó gyűjtemény elé bocsát és Americo Corsinihoz intéz 1495-ben. Itt magát 50 évesnek mondja.

Már 15 éves korában sanyaru sorsra jut. Családja támasza, fentartója lesz. Mindazáltal lankadatlan szorgalommal fekszik tanulmányainak. A korszellem magával ragadja és így elsősorban a klasszikusokkal foglalkozik.

Hallgatta a firenzei iskolában Landinot és Argiropolost, kit a florencziek oly nagy mértékben tiszteltek, hogy polgárjoggal ruházták föl.

1467-ben változás állt be a Fontius életében. Bernardo Nuzzi tanítványa lett és Pietro Cenninivel lép baráti viszonyba. Nuzzi a renaissance első mámorában mohó élvezettel olvasott klasszikus szerzők elemzéséhez szoktatta növendékeit. Medici Lőrincz felett tartott gyászbeszéde mutatja, mennyire képes volt a puszta panegyrikus hangtól menekülni és történelmi felfogást juttatni érvényre. Nuzzi kimondott elve: *irni, hallgatni, olvasni* (scrivere, ascoltare, leggere). Marchesi egy pár vonással jellemzi e módszert, mely a nyelvnek a legapróbb részletekig való alapos értését, a szabatos fordítást tűzte ki feladatául és épen azért a realiakra nem helyezte oly kiváló gondot. E korszakba nyúlnak vissza Fontiusnak *Excerpta* cz. alatt a Richardianában található jegyzetei.

Nuzzit mintegy kiegészíté Cennini, ki a nevelő hatásra veté a főszólyt. Az értelmezésnél a jelentéstani árnyalatok, a stílbeli különbségek érdekelték. Ugy megszerette Fontiust, hogy az ő kedvéért adja ki egy kis értekezését: *De natura syllabarum* és egy hozzá intézett levélben neki ajánlja.¹

1467-ben a Mediciek ellen nagyobb mérvű lázadás tört ki. Több jeles honfit száműztek; köztük menekül Acciaiuoli, ki Fontius

¹ A bibl. Magliab.-ban őrzik a Cennini sajátkezű kéziratát.

pártfogója volt. Milano fejedelme: Galeazzo Maria és Calabria urának Fernandonak fia Alfonzo szövetségnek Medici Péter, Medici Cosmo fia ellen. Fontius Ferrarába megy. Ekkor találkozik a magyarokkal. Ferrara trónján Borso ült, kit Marchesi a XV. század *galantuomo*-jának nevez.

Fontius, hogy megnyerje a fejedelem kegyét, vulgaris nyelvre lefordítja az Aristeas pseudo-levelét, mely a Septuaginta fordítását a Ptolemaeus Philadelphos korára és az uralkodó intézkedésére viszi vissza.¹ Ajánló leveléhez két sonettet csatol, melyekben pártfogóját kéri, hogy ne hibáira nézzen, de az iránta érzett hő szeretetet és hódolatot vegye tekintetbe. Érdekes találkozás van ez olasz sonettek és Janus Pannoniusnak szintén Borsóhoz intézett epigrammja közt (Telekinél I. 553.). Hadd álljon itt Janus Pannonius epigrammja:

Mint halványul a hold el, a mely ragyogott le az éjbe,
 Pompájába ha kel égi fivére a nap;
 Ósei székén hogy Leonellót Borso követte,
 Testvérét fénynyel tulragyogá e fivér.
 Elnyomd könyeidet s enyhüljön, Ferrara gyászod,
 Fájó panaszszal se bántsad az isteneket.
 Azt a mit elvettek, busásan visszafizették;
 Súlyos károdát im nagy nyereség követé.
 Mit vesztél, ime vissza nyeréd kamatostúl, o boldog!
 Üdv, áldás vala hát még e csapás is ekép.

Fontius sonettjében is hizelgő hódolattal zengi:

Borsio largo magnanimo e gentile
 Reccomendomi a quel signor foelice.

Czélta ér a törekvő humanista. Niccolo Roberti, a herczeg szónokat a renaissance-fejedelmek ez állandó alakja, beajánlja. Fontius nagy tisztelettel fogadják Ferrarában, hol 1471-ig, Borso herczeg haláláig, tartózkodik.²

Most következett el Fontius életében az a korszak, melyben magyar humanistákkal köt barátságot és azt a tervet táplálja, hogy Magyarországra jöjjön. Guarinus tanszékét fia Baptista tölté be. Hogy a mi magyar humanistáinknak mily nagy volt tekintélye, elég bizonyosságul szolgál Baptista Guarinus szép elegiája, melyet Garázda Péterhez intéz, melyben sürgeti, hogy adjon életjelt magáról. Marchesi közli az elegiát Ábel nyomán.³ Garázda befolyását keresi Fontius is, mint több levélből kitétnik. Az Ábel hagyatékában találtam a következő levelét:⁴

¹ V. ö. Susemihl: *Gesch. der gr. Litt. ind. Alex. zeit* II, 604 és köv.

² Borso 1471. aug. 20-án halt meg.

³ Ez elegiát Ábel az *Analecta* 161–162. lapján közli.

⁴ *Cod. Univ. Bonon.* 23. 82. fol 7^b 8^a.

Bart. Fontius Petro Garasdae Pannonio S.

»Tantum est temporum rerumque omnium immutata conditio, ut minime mirandum sit, si ego quoque ad tempus patriam mutem. Nam si sapientis est hominis tempestati cedere neque eundem semper cursum tenere, non mihi vitio dari puto, si cum ea quam proposueram via ad optatum finem pervenire non possim, alia ire pergam qua ad exitum tandem perducatur. Itaque et horum temporum et mearum rerum omnium ratione perspecta, cum censeam non esse domi amplius desidendum, *te per tuum in me amorem meumque erga te mutuuum etiam atque etiam rogo, ut de nobis quod promisisti conficias. Nullam enim aliam mihi viam ad nostra studia relictam esse perspicias, cumque omnis Italia intestinis dissensionibus est armata, tumque princeps in ea nullus favet liberalibus disciplinis. Equidem ni mihi persuaderem, cum haec scriberem, te pro tuo summo in me amore meoque in te pari tua sponte etiam sine meis litteris esse facturum, plura scriberem meque tibi diligentius commendarer; tantum oro, si me tui studiosissimum semper nosti, hoc mihi praestes, quod omnium est maximum maximeque necessarium: quodque nullius nisi tua unius opera me assequi posse confido. Vale.*«

Egész terjedelmében közöltem e levelet annak jellemzésére, hogy Fontius mily erősen vágyakozott Magyarországba.

Garázda Péter ép Magyarországba volt indulandó. Medici Lőrincz egy szép ajándék vitelével bízta meg. Marchesi közli Garázdának eddig ismeretlen lelevelét Medici Lőrinczhez, melyet Paduából ír 1471 november 22-ről.¹ E levélből kitetszik, hogy Velenczében megbetegedett; negyednapos hideg láz gyötörte. E miatt nem folytathatta útját. Sajnálja, hogy a fejedelem ajándékát nem vihette el maga, hanem elküldé az esztergomi érseknek, ki át fogja adni és ez által az ajándékot még kedvesebbé teszi. Egyúttal az esztergomi érseket úgy ajánlja be az uralkodónak, mint a ki minden dologban a legnagyobb készséggel közreműködni fog.

Garázda Péter szintén azon összeesküvésben való részesség gyanuját vonta magára, melynek élén Vitéz állott. Fontius aggódott is jó barátja miatt. Egy Baptista Guarinushoz intézett levelében írja: »Az én Garázda Péteremet is nagyon félttem. Oh én szerencsétlen, ki egyszerre ily előkelő barátaimat oly fényes polczról oly mélyen alábukni láttam!« Könyvek tőlulnak szemébe és nem engedték, hogy tovább folytassa levelét.²

Marchesi azt írja, hogy Fontius többé nem említi Garázdát, kinek neve csak Marsilius Ficinusnak egy Francesco Bandinihez

¹ L. 36. lapon. A firenzei állami levéltár Filza M. av. in. Princip. XXVII. n. 587.

² Epist. Lib. I. ep. XVII.

1482-ben küldött levelében fordul elő. Ugyanis Bandini a Pazzi-féle összeesküvés miatt menekült Magyarországra. Marsilius Ficinus üdvözlí a kalocsai és váci püspököt és Garázdát is. Az Ábel-féle hagyatékban találtam még három levelét Fontiusnak. Kettőt Garazda Péternek, egyet Baptista Guarinusnak ír és pedig ez utóbbit Rómából. Az egyikben a következő érdekes hely fordul elő: »Ut ex multis audio Pannoniis rebus compositis et tui ad regem in auctoritate et gratia pristina permanebunt et tu eris brevi inter eos in gradu altissimo constitutus.« Kitészik e levélből, hogy Garazda elhalasztá magyarországi útját és Paduában várta be az eseményeket. Buzdítja Garázdát, hogy human. tanulmányait, melyekből a nagyváradi préposti állás kizavarta, kettőzött buzgalommal kezdje meg újból.

Ép a a forduló pontot jelzi a következő levél:

Quod quaeris, qui meus sit status, is est qui solet et aliquanto deterior, qui natus ad agendum aliquid dignum viro ita humiliter vivo, ut studiorum ac Musarum suppuerat. Sed ut alias ad te scripsi, in uno te spem meam omnem reposui. Quare Pannoniis rebus compositis, Polloniisque (sic!) dimissis ac tuis reconciliatis cum rege te deus optimus maximusque fortunet, ut ad te ego vel ad tuos vel saltem in regionibus tuis non indignam nostris litteris vitam ducam. Vale Florentiae XVI. Cal. Januarii 1471.«

1471. febr. 13-án újra ír, mely válaszul tekinthető egy közben Garázdától kapott vizsgálató levélre, mert a többek közt így nyilatkozik: »Itaque durabo, ut mones et de te semper optimam spem habebo.«

A Baptista Guarinushoz írott levélben már az összeesküvés fájdalmas kimenetele felől panaszkodik. — Fontius Janus Pannoniust is megnyerte. De nagy tévedést követ el Del Lungo, ki azt állítja, hogy Poliziano és Fontius Janus Pannonius tanulóársai lettek volna. Ez egyszerűen lehetetlen. Ugyanis Fontius Andronico Callistot, ki Argiropulost követi a firenzei tanszéken, együtt hallgatta Polizianoval, kivel a legbensőbb baráti viszonyt kötö. Del Lungo Hodiუსnak: *De graecis illustribus*, Londini, 1742. cz. művéből (227 l.) közli egy elegiából, melyet állítólag Janus Pannonius írt volna, a következő verseket:

Rursus in Andronici doctum me confero ludum,
 Qui tumidos modos laxat Aristotelis;
 Smyrnaeique docet iucunda poemata vatis,
 Jam populat Graias, Dardana flamma rates:
 Fulminaei post haec aperit Demosthenis artem,
 Aequi parat nostri quem Ciceronis opus.

Teleki alapos és szép munkájáról aligha lehetne fényesebb bizonyosságot tenni, mint Marchesi kutatása. Janus Pannonius ez

elegiáját Teleki közli I, 674—687; de elébe bocsát egy bevezetést, melyben kifejezi gyanuját, hogy az elegiát Poliziano írta és kétségtelenül kimutatja, hogy Janus Pannonius nem írhatta. Ugyanis ez elegia Medici Lőrincz fejedelemségére utal, ki 1472-ben lett fejedelem, holott Janus Pannonius ez évben halt meg. A versben előforduló történelmi vonatkozások mind 1471 utánra vihethők; e verset tehát oly költő írta, ki ép e korban benső barátságban élt Fontiussal. Ez nem más, mint Poliziano. Igaz, hogy e barátság később gyűlölségbe, nyílt ellenségeskedésbe csapott át. De ez a renaissance embereinél még gyakoribb eset, mint talán ma is tapasztaljuk.

Teleki okoskodása a belső érvek erejénél fogva is meggyőző; de Marchesi kutatása most kétségtelenné teszi. Erdemesnek tartom Marchesi érveit felsorolni; mert a magyar tudósnak ez csak becsületére válik. Marchesi szórul szóra így nyilatkozik: »Hogy ez elegia nem Pannoniusé, a következő okok bizonyítják: 1. a firenzei baráti kör minden tagjáról tétetik benne említés. 2. 1471—2-ki eseményekre vannak utalások. 3. Czéloz az Ugolino Verino *Carliades*-ére, mely ép ez időben készült és első formájában csak 1480-ban jelent meg. Viszont, hogy e vers a Poliziano műve, a felől többé kétség nem forog fen, mert a költő azt mondja, hogy Homerost iordítja:

»Quare ego Maeonii divini poemata vatis

Ut coepi in Latios vertere tendo, modos (135.)«

Itt megszakítván az idézetet kénytelen vagyok megjegyezni, hogy tervbe vehette Janus Pannonius is Homeros fordítását, mint az a fordítási részlet bizonyítja, mely Telekinél a *Sylva Panegyrica* IV. darabját képezi (231—238. l.) és ugyancsak tőle van egy elegia V. Miklós pápához, mely az *Ilias* és *Odyssea* tartalmát egy kis remeknek mondható versben mondja el.¹ Ezután következik a döntő érv, mely után kétség nem marad fenn.

»Egyébiránt Fontius elegiája, melyet Angelo Polizianohoz intéz, nyilván magán hordja a válasz bélyegét.« És közli Marchesi a Fontius elegiáját (40—44.). Álljon itt az a hely, mely még a kifejezésekben is ismétli a kérdéses elegia szavait:

Cui quondam memini nostrum placuisse libellum

Aurea qui *Medicum* limina sancta colit.

a Janus Pannoniusnak tulajdonított elegiában találjuk:

Me iuvat in Medicam versus connectere gentem.

O animae, Fonti, portio magna meae.

Et tibi, Laurenti, noster praeludat Homerus,

Molimur forti, dum tua gesta, pedi.

¹ Abel: *Analecta*, *103—108.

Világos az összefüggés. Aztán 1471-ben hogy lehetett Janus Pannonius a Trapezonti Callisto tanítványa, mikor már pécsi püspök volt!

II.

Fontius magyarországi terve meghiúsulván, fő pártfogója a híres Donato Acciaiolli, Firenze leglelkesebb és legtehetségesebb államférfia és szónoka lett. Acciaiolit előbb Franciaországba küldték követségbe, mert holmi francia kalózok kifosztogattak firenzei kereskedőket. Acciaiolli Fontiust tetszólítá, hogy vele menjen. Ő kész is lett volna, de nem bírta ki az egészsége az Alpokon keresztül a nehéz utat; megbetegedett és oly rosszúl lett, hogy egy keserves elegiában el is bucsuzik Niccolo Michelozzitól, a Medici-ház titkárától. Ez elegiát olvashatni a Fontius műveinek Frankfurtban 1621-ben Rem György kiadásában (376—378.) E kiadásnak egy ritka példánya megvan a Nemzeti Múzeum könyvtárában.¹ E kiadás azért érdekes, mert a wolffenbütteli Corvin-kodex mása, mint ez a könyv kolophonjából is kitetszik, melynek kezdete így hangzik: Operum Fonti, I. Ad ordinem, quo in Authentico Manuscripto reperiuntur Elenchus. És ugyanazon sorrendben fordulnak elő Fontius munkái, mint a Mátyás számára készített pompás kéziratban, melynek ajánlati lapját hű másolatban közli a Mátyás király emlékkönyv 193. lapján.

Acciaiolli sokkal fontosabb követségbe megy Rómába 1478-ban. A Pazzi-féle összeesküvésbe belebonyolított Salvjati bibornokot meggyilkolták. E tény felháborítá a szentszéket. A kényes ügyben Acciaiolit küldték el. A pápa Firenze követét letartóztatta addig, míg a firenzeiek által foglyul ejtett Riario bibornokot szabadon nem bocsátják. Acciaiolli a legizgalmasabb viszonyok közt, mikor a pápai átok már-már háborúba sodorta Firenzét, meghalt 1478 aug. 28-án. Érdekes Fontius naplójegyzete, melyet élete folyamán vezetett: Annales: a. 1478 »Donatus Acciaiolus genere, scientia, moribus ornatissimus, mibique semper propter mutuum in me amorem colendissimus, dum ad Ludovicum Francorum Regem Florentinorum legatus proficiscitur, in febrim incidens Mediolani obiit V. Cal. Septembris.

Christophorus Landinus tartott felette fényes beszédet. Síriratát Poliziano szerkeszté meg. Fontius a Ripoli nyomdánál teljesített javitnoki szolgálatot. Sok küzdelme volt a nyomda kezdetleges berendezésével, a nyomdászok tudatlanságával. Később, midőn Ugoletti Taddé buzdítására 1488-ban a *De locis Persianis* cz.

¹ Opera exquisitissima Barth. Fontii Florent. V. Cl. Familiaris Matthiae Regis Pannoniarum. Ad Illustriss. et Celsiss. Principem D. Augustum Brunsvic. et Luneburg. Ducem. Cum Praefatione Georgii Remii et Noricae Reipubl. Consiliarii et Adcessit de Pudicitia et Coniugio Dialogus etc. Francofurti. Sumptibus Joannis Caroli Unckelii. Anno MDCXXI.

munkáját Mátyás királynak ajánlja, föleleveníti keserű emlékeit. Ugyanis az Ugolettihez intézett bevezetés végén a legerősebb kifejezésekkel fakadt ki.¹

Végre fordulóra jut Fontiusnak sorsa. A firenzei egyetemre hívják meg. 1481-ben megy a Fileto helyére, ki 1481. júl. 31. halt meg 85 éves korában.

Itt találkozunk a két barát, kik egymásért rajongtak ez előtt tíz évvel.

»Et pariter nostras animo amplictere flammis,
Maxima pars animi, Politiane, mei.

zengi Fontius, válaszul Poliziano ömlengésére:

O animae, Fonti, portio magna meae.

Beáll a szellemvilág feszült légkörében, fájdalom, sűrűen előforduló eset. Versengenek. Poliziano a lángész gyors felfogásával, hevével, egyéni jellemével, a tanítványok szellemi felfogásával nem törődő csapongó előadásával szembe áll a képzett philologus, szembe áll a Nuzzi tanítványa. Fontius egyetemi előadásaihoz a bevezetéseket megtaláljuk válogatott műveinek többször idézett kiadásában. Érdekesnek tartom az egyetemi oktatás jellemzésére itt közölni Fontius előadásainak sorozatát Marchesi nyomán, ki azt Gherardi közleményei és a firenzei állami levéltárban őrzött *i libri dello Studio Fiorentino e Pisano* alapján sorolja föl:

a. 1481. L' Argonautica di Valerio Flacio e le Orazioni di Cicerone. Prolusione in lode della facoltà oratoria.

a. 1482. La Farsaglia di Lucano e i Commentari della guerra civile di Giulio Cesare. Prolusione in eode della Storia.

Nello stesso anno tiene un' oratione sulle Buone Arti (gramatica poetica storia.)

a. 1483. Le ode di Quinto Oratio Flacco. Prolusione in lode della facoltà poetica.

In quest 'anno tiene un oratione intorno alla Sapienza.«

Látjuk, hogy a klasszikushoz alkalmazza a szónoklat, történelem, szépművészetek, költészet, bölcsészet felől tartott szónoki berendezésű bevezetéseit Ugolino Verino, ki Mátyás királynak ajánlotta epigrammait, ugyan ez évben hálás elismerését egy elegiában fejezi fia, Michelino Verino mestere Fontius iránt. E verset Bernardus Adimariushoz intézi. A firenzei egyetem jeles tanárait felsorolja a következő sorokban:

Est hic *Landinus*, magnique interpres Homeri,
Musarum aeternus *Policianus* honor!
Rhetor et insignis facundo *Fontius* ore
Marsiliusque hic est alter et ipse Plato.

¹ Az idézett Rem-féle kiadás 27—28. l.

És mind e mesterek összekötetésben álltak magyar humanistáinkkal és tudománykedvelő királyunkkal.

Marchesi egy pár vonással vázolja a humanisták helyzetét a XV. sz. második felében. Az a rajongás, a Ciceroniasmus arany napjai letűntek, sőt már érezni lehetett az új idők szelét. A latin nyelv Cicero korabeli klasszikus alakjának föltámasztása hiú kísérletnek bizonyult, melyet oly találó gúnnyal illet Erasmus¹ »desidentes in Ciceronis myrotheciis ac rosariis et in illius sole apricantes.« Igen: »a ciceroi napfényben sütkezés« ideje elmúlt. A latin nyelv, a tudományos értékezések nemzetközi nyelvivé vált, de elveszté azt a bűvös hatalmát, melyet egy ideig gyakorolt. A nemzeti nyelvek folyói más utakra tértek és nem szakadtak bele ebbe a közös mederbe.

Fontius és Poliziano vetélytársak lettek. Marchesi a viszály okát abban találja, hogy míg Filelföt, az előregedett nagy embert eltűrték, az ifjú erőtlől duzzadó Fontius féltékenységet költött. Más iskola híve volt. Marchesi a két barát ellenségeskedésének magyarázatát abban találja, hogy Fontius »nem a tapsot kereste, tanítani akart. Az ellenfél félelmetessé, a hallgatóság forradalmivá vált.« Poliziano hálátlansága nyílt háborúra vezetett. Az a levél, melyet végre Fontius a hűtlen barát támadásaira hozzá intéz, a humanista szennyét szórja ellenfelére. E szellem sértékeny alakjai, e *genus irritabile* az igazság helyes mértékéről megfeledkeztek. »Hogy tudtál oda vetemedni, hogy a legtanultabb embereket a legszemtelenebb módon merészkedel bántani? Te nem kiméled a halottakat, lerántva minden élő, te leginkább minket sértegetsz, te, mintha csak magad tudnál mindent, a tudós embereket összetépd? Hát a szép tudományok ismerete ilyen személyessé tette lelketeket?« . . . és ez így foly tovább. Maga elfogult dühében megtagad Polizianától mindent. Ha költészetét említi, ezt össze lopkodott tákolmánynak nevezi; a szónoklat tehetségét éppen megtagadja tőle. A keresztyénség alapelvét: az alázatosságot tiporja lábbal az, ki szellemi gőg etveteműltségével támad ellene. Nem idézem tovább az invectivák e bőbeszédű áradozását.² Poliziano önhittségére nézve elég utalnom Mátyás királyhoz intézett levelére,³ melyben azzal dicsekszik, hogy ezer éve ő az egyetlen ember, ki egyformán tanított latinul és görögül.

Végre sem bírta ki Fontius ezt a kemény vitát. Egynehány nappal a levélváltás után (1483 októberében) elhagyta a firenzei egyetemet és Rómába ment. Távozását indokolja a Rucellaihoz intézett levelében. Elkéseredetten panaszolja, hogy, »midőn a te pártfogásod mellett a tanszéket elfogadtam, tudtam, hogy a tanítás nekem sok fáradtságomba fog kerülni, ha a közvátrakozásnak meg akarok felelni. De hittem, hogy ezt senki sem fogja rossz néven

¹ Dialogus Ciceronianus. Napoli 1617. 138. l.

² Olvasható Marchesinél 60—62. l.

³ Politani Opera Basileae MDLIII. 117. l. Lib. XI. ep. 1.

venni. Ám a hol nyugodtan reméltem élni, ott három éven át tolytonos zaklatásnak vagyok kitéve.¹ Kapóra jött Baptista Zeno velencei patricius ajánlata, ki őt titkárának hívta meg és vitte magával Rómába. Itt IV. Sixtus pápa engedélyt adott a nagy-hírű firenzei tanárnak, hogy előadásokat tartson.

Csakhamar csalódott reményeiben. IV. Sixtus idejében a humanisták keservesen tapasztalták a pápai udvarnak gyakran hihetetlen fősvénységét, melylyel megígért tiszteletdíjaiktól megfosztotta őket.

Az egyetemi tanárok fizetésének egy részét különböző címek alatt visszatartották. A híres Béza Tódor szájába ad Paulus Jovius² egy nyilatkozatot, mely a tudósok helyzetét maró gunynyal jellemzi: »effugere hinc iubet, postquam optimae segetes in olfactu praepinguibus asinis sordescunt «

Fontius is érezte e sanyarú helyzetet. Firenzei pártfogóihoz Medici Lőrinczhez, Pandalfinihez és Rucellaihoz fordul. »Bámulatba ejt — írja Medici Lőrinczhez — e nyomor, ez aljasság látása és sóhajtozva várom a visszatérés perczét, hogy ha azt nekem megígérnéd, hogy ne essem én is martalékaul ez iszonyú ragálynak.« Végre 1484 decemberében meghívják Firenzébe »ad lecturam poetice et oratorie« 60 forint fizetés mellett, mint a firenzei állami levéltár: *Deliberazioni circa lo Studio Fiorentino e Pisano dal 1484 al 1491. n. 416. c. 107. Dicta die 3. novembris 1484* tanúsítja. Mielőtt Fontiust honába visszakísérnők, érdemesnek tartom megemlíteni, hogy épen római tartozkodása alatt keletkezett a híres Julia-legenda. 1485. apr. 17. találták azt a márvány sarcophagot, melyben feküdt *Julia Filia Claudi* el nem hervadt szépségeivel, mintha csak az antik-eszmény epiphaniája lett volna. A mesét nem mondom el. Előadják Gregorovius Burchhardt, Symonds egykoru följegyzések alapján. Marchesinek csak köszönettel tartozunk, hogy egy raguzai költőnek Elio Lampridio Cervinonak egy elegiáját közli.³ Az elegia címe:

In violatorem antiqui sepulchri Via Appia spoliato et eiecto in via Cadavere.

Ez elegia csak a képzelem szülte esetről szól, de ugyane genda hatása alatt ál. Egy pár sort állítok párhuzamba Fontius levelével, melyet barátjának, a híres régiséggyűjtő Francesco Sassetinek írt.

Cervino leírja a holttest állapotát:

Vidi ego marmoreo proiectum e mole cadaver,

Quod nondum caries contemerarat edax.

¹ Epist. Lib II, ep. V.

² Elogia clarissimorum virorum Venetiis 1546. 181.

³ F. M. Appendini: *Notizie storico-critiche sull' Antichità etc. de' Ragusi*. Ragusa 1803. II, 127. — alapján.

»Viventisque instar nigros pendere capillos,
 Est mihi de cuius vertice vulsa coma.
 Candidi dentes per hiantia labra nitebant,
 Dura nec ad tactus mala probata meos.
 Sed reliquum corpus circumlita crusta tegebat,
 Quod tamen in multis stabat hiulca locis.«

Fontius többek közt, így írja le a sarcophag lakóját: »két újniyi kéreg vonta be, kellemes illat áradott elé a koporsóból«. A kőlepelt félre tolva előtűnt a test a maga meztelen szépségében. Az arcza csak kevéssé sápadt, mintha a lány csak egy nappal előbb halt volna meg, fekete haja aláomlott és a testhez tapadt két fonadékba, mint hajadon lányok szokták viselni hajukat; az egészet selyem recze fogta egybe. Fülei kicsinyek, homloka keskeny, szemöldei feketék, szeméi kimondhatatlan bájosan, félig nyitva, hogy a szem fehére kilátszott, az orr oly finom, hogy talán megérezte az új érintését; ajka halványpiros, fogai kicsinyek és feketék, karjai bágyadtan hulltak alá.«

A mi Fontiusunkat megragadta a legenda ellenállhatatlan varázsa és a szemtanu hitelességével igyekszik leírni e csodajelenséget.

III.

Tehát visszatér Firenzébe. Az 1485—86-ik iskolai évet nyugodtan tölté tanszékén. A firenzei állami levéltárban található jegyzőkönyvi határozat szerint két évre szerződötték. 1486—87-ben Juvenalist magyarázat és bevezető előadásul tartá a Satyraról és a human tanulmányok magasztalására írott beszédét. És itt meg kell jegyezmem, hogy Fontiusnak egyetemi tanári működése aligha nem kizárja annak lehetőségét, hogy ő Mátyás királynak követi szolgálatot teljesíthetett volna; pedig Fraknói Vilmos *Mátyás király levelei* cz. közkézen forgó nagybecsű művében¹ egy 1486 apr. 2-ről kelt levelét teszi közzé, mely szerint a király Estei Hercules ferrarai hercegnek követét visszaküldi egy izennel, melyre vonatkozó hely így hangzik:

»Ad omnia, que dominatio vestra illustrissima *per hunc nobilem Bartholomaeum familiarem suum praesentium latorem*, et scripsit et intimavit, per eundem ad vota ut arbitramur, eidem respondimus. Proinde rogamus, velit eadem ipsi homini suo, tam in his, quam etiam aliis in rebus, que nomine nostro relaturus est, fidem indubiam habere.«

Marchesi oly pontosan számol Fontius életének eme korszakáról, hogy biztosan külön megemlítette volna, ha Fontius Mátyás

¹ Mátyás király levelei. Budapest. 1895. II, 202. l. 179 levél.

és Estei Hercules közt követségbe járt volna. Egyuttal még egy más magyar tudósnak tévedését is bátor vagyok helyre igazítani. Varju Elemér »A gyulafejevári Batthyány-könyvtár Budapest 1899.« cz. nagy gonddal írott munkájában (a 100. lapon) megemlékszik 4 kéziratról, melyeket ottléte alkalmával nem talált meg, de a Beke Indexében a 95. sz. alatt II: Bartholomaei Fatii Synonyma« cz. művet talált, melyre megjegyzi: »Valószínűleg Bartholomaeus Fontius, a híres olasz humanista,« holott e név hibátlanul áll az Indexben, mert tényleg létezett. Fatiusnak (Fazzio) *De differentiis verborum Latinorum* cz. műve, mely Rómában jelent meg nyomtatásban 1491-ben és ez a mű kézírata lehet a gyulafejevári kódex.

Fontius firenzei beköszöntőjében erősen fogadkozik, hogy ha támad is véleménykülömbiség közte és mások közt (természetes a »mások« alatt Polizianot érti) ez nem ellenségeskedés, csak a tudományos téren szükséges nemes vetélkedés: »Qua quidem in re et utilius multo fuit et gloriosius contendisse quam omnino aemulis caruisse.« Juvenalis magyarázatában a polemiá hangja inkább leplezett; megőrzi a józan mérséklet határait. Poliziano is támadott, de e támadásnak sincs többé, oly személyes éle mint korábban. Fontius időközben Raguzába kapott meghívást. Raguzá e korban virágzó város lehetett. A tudományért nagy áldozatra is képes volt. Így Chalkondylas Demeternek nem kevesebb mint 500 scudi-t ajánlottak föl. Chalkondylast firenzei tartozkodása alatt is lakással és étellel látták el. Fontiust fényes feltételek mellett akarták megnyerni főiskolájuk egyik tanszékére. Fontius örök hálára érezte magát lekötelezettnek, azért e meghívást elhárította magától egy Firenzéből 1487 szept. 16-ról kelt levelében.

Eljutottunk Fontius életének azon korszakához, melyben Mátyás királylyal lépett összeköttetésbe.

Mátyás király azon idő alatt, mely lefolyt a Vitéz-féle összeküvés és 1487 között, tehát az utóbbi 15 év alatt, átalakult a humanisták szemében. Áldozatkészsége tárt ajtót nyitott a humanistáknak. Vetekedve keresték a nagy király kegyét. Kivált azon ténye, hogy rendkívül sok pénzáldozattal szervezé a könyvtárt: a humanista írók reményeit nagy mértékben feltüzeltte. Aztán a szellem e képviselőinek képzelme különben is igen hevülékeny volt: a panegyrisra annyira kész latin nyelven csak úgy megáradott a dicséret.

Fontius figyelmét a Mátyás könyvtára felé Ugoletti Taddé irányzá. Ugoletti életét sok új adat felhasználásával írta meg. *Irenaeus Affo* atya.¹ Kimutatja, hogy Tordai Zsigmondnak az az állítása, mely Galeotto Marzio egyik művéhez írott ajánló levelében fordul elő, mintha a királyi könyvtárnok Galeotto Marzio lett volna, nem igaz; mert ez nem Galeotto, hanem Ugoletti Taddé volt.

¹ Memorie di Taddeo Ugoletti Parmigiano Bibliotecario di Mattia Corvino Re di Ungheria raccolte dal Padre Ireneo Affo etc. Parma 1781.

Támaszkodik pedig épen a mi Fontiusunknak soraira, melyeket Mátyás királyhoz intéz, neki ajánlott munkájának illetve munkái gyűjteményének ajánló levelében. Közli Marchesi (82—83 lapon) azzal a megjegyzéssel, hogy ha a levél az olasz humanismus buvárainak nem is oly kiváló mértékben érdekes, de szolgálatot vél tenni azoknak, kik Magyarországon foglalkoznak e korszak történetével.

Ez ajánló levelet megtaláltam Ábel hagyatékában is, ki azt saját kezével másolta le és szövegkritikai pontossággal hasonlítja egybe e levél két forrását. Egyik a Fontius művének Rem-féle, fentebb többször idézett kiadása, másik a bolognai egyetemi könyvtár 2382-ik sz. codexe, az eltéréseket E. és C. jegyekkel jelzett két forrás közt híven feltünteti.

Az eltérésekre nem tekintve, egy pár szóva előadom e levél tartalmát, minthogy maga a levél nyomtatásban is olvasható és az Ábel-féle másolatot az ő hagyatékában kiadhatni reméllem. Fontius kiemeli Mátyás érdemét, kinek hadi dicsőségéről sokat hallottak a távolban is, hogy a vitézi lélek műveinek és a hadi tudományoknak szánt életében a szép tudományok művelésére is gondot fordít. »Mióta — mondja szó szerint — Tadeus Ugolettus, emez ékesszóló és tanult férfit, ebbe a városba jött (Firenzét érti) könyvtárad gyarapítására, a Muzsák iránti rajongásod és isteni elméd mindnyájunk előtt ismeretessé vált. Ugyanis valahányszor csak hallotta a firenzei nép őt a te kegyes pártfogásodról szólni, melylyel a tudós embereket felkarolod, és a szép tudományok föltámasztása körül kifejtett halhatatlan buzgalmadról: mindannyiszor hihetetlen mértékben gyúl lángra Fenséged és lelki-nagyságod iránt a lelkes bámulat; Te a legnehezebb dolgok végzése közben nem engeded, hogy a régi írók veszendőbe menjenek, az újabb írók tehetségét bátorítod, nagy jutalmakkal és kitüntetésekkel halmozván el őket. Ezt ha az előbb élt királyok megtették volna, nem veszett volna el annyi jeles író és nem hevették volna sötét homályba borítva a human tudományok. Te egyedül vagy, felséges király, ki e zavaros időkben világló fényvel tündökölsz, felséges mivoltodnak fényét a nemes művészetek virágzására fordítod.« Megemlékszik azokról a nagy emberekről, kik a tudományok pártfogásával váltak halhatatlanokká. Pisistratus, Ptolemaeus, Eumenes, Caesar, V. Miklós pápa. A tudományok, melyek más országokból számkivették, Mátyáshoz menekülnek. »Örök dicsőségül szolgál neked, hogy a te királyi udvarodban fölemelted a tudomány emberei előtt a zászlót, mely alá minden városból, minden népből hozzád, a bőkezű uralkodóhoz gyűlnek egybe a tanult emberek.«

Lelkesen följánlja közreműködését a királyi könyvtár szervezésében. A levél vége így hangzik¹: »Tehát a mit most az idő

¹ Hiányzik a bolognai kéziratban, mely Fontius leveleinek gyűjteményét tartalmazza, mert négy levél ki van tépve.

rövidségéhez mérten tehettem, Taddét néhány kis munkámmal hozzád elküldöttem. Ezt nem sok idő múlva követni fogja egy nagy munkám, melyet Valerius Flaccusról írtam, melyet neked szenteltem és a mely méltóbb is Fenségedhez. Addig is kérek, fogadd ezt kegyesen és a többi szerzők közt a te könyvtáradban, mely leghíresebb a föld kerekén, a te Fontiusodnak is juttass helyet.«

Es következik a Fontius munkáinak az a sorozata, melyet a Rem-féle kiadásban találni. Érezte Fontius, hogy illetet volna a király előtt valami új munkával előállani. Szabadkozik is a *Tadeus vel de locis Persianis* cz. első mű bevezető soraiban, melyet Ábel szintén lemásolt a Rem-féle kiadásból. Párbeszédés formát ad műveinek. Ugy tünteti föl, mintha őt Ugoletti épen munka közben lepte volna meg és látván, hogy kommentárt ír: tüstént felszólítja, hogy Mátyás királynak ajánlja föl e művet, mely ha nem is nagy szabásu, de Mátyás nem az ajándék mivoltát, de az ajándékozó indulatát veszi tekintetbe. Irenaeus Affo nem csekély élességgel rámutat Fontius visszaélésére, ki egy oly munkát ajánl fel, mely már 1477-ben megjelent nyomtatásban és pedig Medici Lőrincznek ajálva. Az eredeti kézirat megvan a Laurentianában, a Medici-ház családfájával egy babérfa megett a czímlapon. Affo kifejezi azt a meggyőződését, hogy ha ezt tudja vala Burcardo Mancen, ki *De Charlataneria Eruditorum* cz. alatt ostromozza a tudósok nyegleségét, bizonyára fölemlíti. Affo azt hiszi, hogy hasonló módon jártak el Ficino, ki a *De vita coelitus comparanda*, Brandolini Lippo, ki *de comparatione Rei publicae*¹ cz. műveket ajáltak a királynak. Elő is fordul a Fontius *Tadeus*-ának bevezetésében a vallomás, hogy a Persiushoz írott kommentárban egyet-mást inkább ifjúkori hetvenkedésből írt, mint a hogy azt fejletlen kora hozta magával, mintsem a hogy a szükség kívánta.

Mindazáltal megjegyzem, hogy Fontius magyarázatai, melyek e bevezetés után Persius költeményeihez csatolva *In Persium Poetam Explanatio* cz. alatt találhatók, egy pár figyelemre méltó részletet nyújtanak e homályos költő magyarázatához. És ép e pontban kell megemlékezmem Marchesi művének második feléről, mely Fontius irodalmi munkásságának van szentelve. Marchesi bemutatja Fontiust, mint kivonatolót, szótáríró, magyarázót, szövegkritikust, levél- sőt mint egyházi író is. Nem e folyóirat keretébe vonható Fontiusnak gazdag írói munkássága, de ha Juvenalishoz meg főként Liviushoz ajánlott szövegjavításait vesszük tekintetbe, csak szerencsésnek mondhatjuk Ugoletti, hogy a Mátyás könyvtárához megnyerte Fontiust. Épen erre a munkásságra volt e könyvtár alapításánál a legnagyobb szükség. Jellemzésül csak azt hozom fel, hogy egybe-állítva Livius vulgaris kiadásától eltérően javított olvasásait, a mai kritika által is elfogadott számos hely a Fontius javítása alapján került a szövegbe. Marchesi könyvének talán legértékesebb fejezete

¹ Abel kiadta : Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Budapest, 1890. 79—188.

a Liviusra vonatkozó.¹ Szövegkritikát gyakorolt Valerius Flaccus, Titus Livius, Persius és Juvenalis műveivel szemben. Mint a helyes szöveg megállapításában tekintélyhez fordult hozzá Ugoletti, ki minden módot megragadott arra nézve, hogy a Mátyás megbízatásának minél fényesebben megfeleljen. Volt egy gazdag kereskedő, Sassetti (a humanista írók Saxettusnak czímzik), ki könyvet, érmet, régiséget roppant mennyiségben gyűjtött egybe. A többek közt megemlékezik Poliziano egy *Martialis*-ről, melyet Sassetti engedett át Ugolettinek. Tehát a *Corvina* egyik darabja föltétlenül ez a *Martialis* lehetett. Azt hiszem, hogy Fontius is beváltá a kisebb művei élén írt ajánló levelében tett ígértét, hogy t. i. Valerius Flaccus-t elkészíté a király számára. Ugyanis e szerzőnek 1503-ban megjelent Junta-féle kiadásának előszavában olvassuk: »Ez a könyv előbb számos nagy, nem mondom hogy fogyatékossgal, de szörnyekkel volt tele, de ezek megsemmisítéséhez, elég volt egy Hercules, Bartholomeus Fontius.« Ugyancsak volt egy költő kortása Alessandro Bracci ki az említett Sassettihez írott elegiájában² így nyilatkozik:

Doctus habes magno cunctos in honore poetas
Quod facile ante omnes *Fontia* musa docet.

Igen, »*Fontia musa*,« mert Fontius nem is lenne valódi humanista, ha költő sem volna. A Mátyás királynak ajánlott *opuscula* sorát a *Saxettus* cz. versgyűjtemény rekeszti be. E versgyűjtemény Magyarországra vezet bennünket. Fontius *Corvin János*-hoz intézett költeménynyel kezdi.³ Álljon itt e költemény magyar fordításban:

Corvin Jánoshoz, Mátyás király fiához.

Oh Corvinus, a hős, a dicső Mátyásnak a sarja,
Kit nagynak látunk mint a minő az atyád.
Ép úgy véded a hont s díszél úgy adsz neki törvényt,
Csillagod úgy ragyog ép Pannoniának egén.
Hogy kimutassam irántad az én láng lelkesedésem,
Adni óhajtnék szép drága ajándokot is:
Ámde se Pyrgoteles metszését és se Apelles
Festvényét s a Lysipp szép remekét sem adom,
És neked én nem adok Mentor-művü billikomot sem:
Sokkal szebb, becsesebb az, a mit küldhetek én.
Mert ha te ifju szivedbe fogadtad a verset, a költők
Lantján akkor is élsz, hogy ha elért a halál.
Mert egyebet megemésztt az idő, földül a tűz és vas:
Verset idő, tűz, vas meg nem emésztt soha sem.

¹ VIII. Emendazioni a Tito Livio, 147—167.

² Alexandri Bracci *Amorum libri* (Laurenz. Plut. LXXXX.) Sup. cod. 40.

³ Ábel hagyatékában is megtaláltam a Rem György többször idézett kiadásából lemásolva.

E költemény ugyanazon időtájt keletkezett, midőn Fontius elfoglalta könyvtárőri tisztét. Marchesi azt hiszi, hogy Magyarországon legfeljebb egy évet töltött, mert 1489-ben honába visszatért. Tévedésnek kell tehát nyilvánítanunk Csontos Jánosnak a Pallas X. kötetében írott *Korvina* cz. cikkének azt az elbeszélését, mely Fontius budai tartózkodásáról ad számot. Csontos szerint Fontius viselte volna »ez évtizedben (és ezt 1480-tól számítja) Mátyás könyvtáránál a könyvtáros tisztet, bár arról, hogy Mátyás őt udvari könyvtárosnak kinevezte volna, pozitív adatunk nincs.« Nincs, mert nem is nevezte ki. Fontius 1487-ben második firenzei alkalmaztatása idejében lép összeköttetésbe Ugolettivel, ki kétségtelenül maga volt a könyvtárnok. Csontos hivatkozik Fontiusnak Robertus Salviatushoz intézett levelére, mely a Riccardiana könyvtárban van. Ebben előadja, hogy Mátyás őt ünnepélyesen fogadta, üdvözlő beszédét meghallgatta, melyet megküld Picus de Mirandolának, hogy ez ítéletet mondjon róla. E beszédet Pico de Mirandolának az ő *Heptaplo*-jának viszonzásául küldte meg, mint maga mondja: »At quod potui Budae orationem a me habitam ad te misi. Quam tu ipse cum legeris Pico quoque nostro legendum dabis. Quem omnium aetatis nostrae, quorum scripta adhuc viderem, in eo doctrinarum genere praestantissimum iudico.« Ugyde e beszédet Fontius 1488-ban tartá és 1489-ben már visszatért Firenzébe, mivel ezt Fernando Possi is állítja.¹ Csontos említ egy magánkönyvtárban lappangó Petronius Corvin codexet, melynek utolsó levelén ez a bejegyzés áll: »Bibliothecae Budensis Relictus Bude per Bartholomaeum Fontium.« De az évszámot nem jelzi Csontos és Marchesi egyáltalán nem emlékezik meg arról, hogy Fontius Petroniussal is foglalkozott volna, holott Fontius irodalmi működésének minden apró részletére kiterjeszkedik. Némelyek hitték, hogy Fontius Budán tartózkodott Mátyás haláláig. Marchesi ezt kétségtelen bizonyítékkal czáfolja meg. Idézi Fontiusnak Firenzéből Mátyáshoz írott levelét. Minthogy e levél ismeretlen és nem nagy terjedelmű, ide igtatom:

Bartholomaeus Fontius Mactiae (sic!) Corvino Regi S.²

»Ni veritus essem ne meum officium ostentando memet ipsum putarer extollere, scripsissem pluribus quae per omnia loca, *isthinc revertens*, de maiestate tua veris et sempiternis laudibus enarrarim, quantoque studio et ordine apud omnes magnitudinem animi, aequitatem, prudentiam, liberalitatem extulerim cunctis libenter audientibus et conlaudantibus. Unum tamen praetereundum non puttavi, florentinos meos inprimis esse totis animis erga serenitatem tuam conversos, tibi que

¹ »Catalogus Codicum sacculo XV. impressorum qui in publica Bibliotheca Magliabechiana Florentiae adservantur Florentiae 1783.« cz. művében.

² Epist. Lib. II, ep. XII. Florentiae XVI. Cal. octobris 1489 (szept. 16.)

summam optare felicitatem, neque officiis, neque studiis erga te ullis Italiae potestatibus cedere. Studiosi quidem et boni viri et artium rectissimarum percupidi *bibliothecae istius fama ad tuum nomen celebrandum una mecum scriptis perpetuis convertuntur*. Quae adeo quosdam excitavit insignes viros, ut apud nos Laurentius Medices nobilem graecam ac latinam pareret bibliothecam.«

Tehát Mátyás halhatatlan ténye: a könyvtáralapítás egész Italia tudósainak vetélkedését idézte föl; sőt Medici Lőrinczet is könyvtáralapításra buzdította. Igen érdekes megjegyzést fűz Marchesi e levélhez. Ugyanis a *Biblioteca Medicea* sok viszontagság után 1591 jun. 11-én nyitott meg; de már Medici Lőrincz megveté alapját és a vele kortárs Laskaris János *Antologia Graeca* (Firenze 1494.) cz. művének bevezetésében már megemlékezik egy *bibliotheca semistructa*-ról. Angelo Poliziano pedig megemlékezvén Medici Lőrincz végperceiről, a haldokló ajkaira a következő nyilatkozatot adja:

»Vellem distulisset me saltem mors haec ad eum diem quo vestram plane bibliothecam absolvissem!« Marchesi e levele befejező mondatában e hagyomány mellett történelmi bizonyítékot talál. Nekünk magyaroknak pedig büszkeségünkre szolgál, hogy a humanizmus történetében ily előkelő helyet vívott ki nagy királyunk. A Corvin-könyvtár messzi körökben a csodálatot és lelkesedést kelti föl. És legyen bármennyi bűne e korszak humanistáinak, erkölcsi léhaságukat bármily sok példával lehet bizonyítani, de hogy a *szellem* örök kincseit megbecsülni tudták, ezt tőlük elvitatni nem lehet. Mi mély fájdalmat, mily elegikus panaszt keltett a *Korvina* kifosztatása, világgá szétszóratása, azt híven kifejezi Giorgio Anselmi epigrammja.¹ Ez epigrammból közöltem négy sort a *Mátyás király Emlékkönyvben* (Bpest, 1902. 195. l.), itt adom az egészet:

Nőttön-nőtt a becses könyveknek birtoka, kincse,
Győzhetlen király büszke, királyi műve.
Büszke királyi műve; de tudósnak a tette egyúttal
Taddé lángesze volt, mely segíté a királyt.
Ezt az irigy Nemesis szemlélvén sanda szemekkel
Elpusztítja hamar ezt a királyi művet.
Oh a kegyetlen Sors és Marsnak vak dühe folytán
Ennyi csapás egy nap hōgy szakadott mireánk.
Int ez eset minket, hogy a földi szerencse mi múltó
És a mi nagy s a mi szép, hogy mi korán elenyész.

Fontius magyarországi tartózkodásának mintegy kezdő és

¹ Georgii Anselmi Nepotis Epigrammata lib. IV. Első kiadása megjelent Parmában 1526.

végző határidejét jelöli meg a Mátyás királyhoz intézett két levél. Az egyik keletkezik 1488 jan. 30-án, az utóbbi 1489 szept. 16-án.

* * *

Fontius utolsó évei annyiban érdekelnek bennünket, mint egy tőlünk korán elszakadt barátunké. Marchesi megható színekkel rajzolja a Fontius lelki hangulatában történt változást. Szent tárgyakkal kezd foglalkozni, egyházi alkalmazást keres. Már korábban két rokonát ajánlotta 1487 ápr. 8-ról kelt és Gaddi Ferenczhez, Firenze római követéhez, intézett levelében. Ő maga Firenzéből Pelagoba, a flesolei egyházmegyébe vonul vissza, hogy Demosthenesnek *de mala legatione* cz. beszédét fordítsa le. 1490 május 30-án befejezi és Pandolfini Ferencznek ajánlja. Ezután Ghiacetoba Cornelius unokaöcscséhez megy. Lelki nyugalmát ott sem találja föl. 1493-ban Keresztelő szent János Murli hegyen levő templomának lesz plebánosa. Itt tölté öregségét meghasonlott kedélylyel. Marchesi a Fontius kedélyében véghez ment változáson a kor szellemének fordulatót látja. E tekintetben tulzásba megy; hiszen a *quintocento* még csak ezután következik. *Medici Leo* pápa a humanismust a viláгурalom fényével vette körül. Odáig fokozódik lelkiismeretbeli tusája, hogy Francesco Zeffiohoz, ki talán tőle az antik korra vonatkozó tanulmányokat kívánt, azt feleli, hogy nem azért késett a válaszzsal, hogy talán soká csiszogatott volna stílusán, hanem szégyenkezésből. Paphoz nem is illik, hogy idejét pogány költők magyarázatára fecserélje. Egészen más a Poliziano, a Ficino helyzete. Ő pap és e léha foglalkozással koczkáztatja lelki üdvösségét. Kéri istent, hogy bocsássa meg a Zeffio vétékét, hogy őt bűnrészességre akarta csábítani. Szegény humanista! Hová tűnt »Hellas fénydús egével?«

1511 őszén még Firenzébe költözik és itt tölti el végnapjait. Meghalt 1513 október közepén.

Utolsó humanista szellemben írott levele 1511 jan. 25-ről kelt. Soderini Tamáshoz intézi. Megköszöni a tőle kapott szarvast és nyulat. Kifejezi, hogy szeretett volna ő is vele menni vadászni, de egészsége nem engedte. Ohajtana még egyszer vele együtt nyugodtan, gondtalanul beszélgetni, kölcsönösen tanítgatni egymást és okulni egymástól. Utolsó gondolata: »Addig is emlékezz meg rólam, ügyelj egészségedre, testi-lelki épségedre, naponta üdvözölvén a mint illik Phoebust és az ékesszavu Muzsákat!«

Tehát még egyszer mosolygott Phoebus abba a siralomvölgybe, melyben vezeklések közt tanulgatta azt a bölcseséget, mely sarcophagjára van írva:

Spernere qui docuit mundum superosque verere
Hic iacet Antistes Fontius Ecclesiae.

Vagy magyarul:

Ki tanított megvetni a földet, imádni a mennyet,
Fontius az egyház pásztorá nyugszik e helyt.

Egy olasz tudós Giovanni Cinelli később meglátogatta Murliban sírhelyét és feljegyzé sírját; Kő hamvedre előbb a templom ajtaja fölé volt elhelyezve, azután levették és föld alá temették el. Cinelli fölnyittatá az urnát, hogy lássa Fontius, »*di così grande uomo*« arcját . . .

En igyekeztem egy pár vonással szellemi arcját rajzolni annak a férfiúnak, ki valamivel hozzájárult a mi halhatatlan királyunk magasztos alkotásához.

HEGEDŰS ISTVÁN.

